

MARANDUHAI HA APOREKO OIGUYRÚVA ÑE'ĒHETA RAPE: OÑEMBOHOVAKÉVO ÑE'ĒTEĪ OMOCHICHĪVAKUÉRAPE

Carla Amorós Negré
Universidad de Salamanca, España
Email: carlita@usal.es
ORCID: 0000-0001-9974-9748

Ojgueruka: 02/03/2023:

Oñemoneĩ: 20/09/2023

DOI: <https://doi.org/10.47133/renepylen202107>

Ñemombykypyre

Ko tembiapo ohechauka mbykymi mba'éichapa oñemba'apohína ñe'Ēheta ha ñe'Ēita rehe. Ojehechauka rire tuichaháicha opaichagua ñe'Ē ojeporúva yvy ape ári, ojehechauka michĩmi mba'éichapa oñehesa'ỹjo ha ojehecha ojejúvo ñe'Ēita oñepyrũ ypy guive *sociolingüística*, ha umi oñemoheñói ha ipyahu pyahuvéva ipype, *lingüística antropológica* ha *lingüística aplicada* rehegua, ojejevaveleha jahechápa oñemombarete opaite ayvu ojeporúva ha oñeñangareko hesekuéra, ikatu hañuáicha oñembotatapeju ñe'Ēiteĩ ñemochichĩ, tembikuaa jehapojópe marandu pyahu rupive ha oñemoambuévo marandueta hesegua.

Mba'e mba'e rehepa oñeñe'Ē: ñe'Ēheta; ñe'Ēita; ñe'Ē mbojopara; *sociolingüística*; *lingüística aplicada*.

Katu mávapiko oiméne omohendagueséva ñe'Ē papapykuaa rehe hekove ko'Ēreireguápe. Ñe'Ēita omumúva yvy ape ári niko oike yvypóra rekovépe. Oiméramo oñemongu'éva omopeteĩmba rekávo mayma ñe'e ndaha'úi oñepia'äreínteve año, oimenehána tapicha tajasu moñái ñemoñare mba'e (Haugen 1971: 288)

1. Ñe'Ēepyrũ: ñe'Ēheta ha ñe'Ē joparaeta

Yvypóra ayvu niko ojehechauka hetaite ñe'Ē iñasáiva opa rupi umi po *continente-pe* (*logosfera*, oñe'Ēha Krauss 1992). Opaite ñe'Ē ojegueroayvúva ko yvy ape ári hína yvypóra apytu'ũ poty, ha iporãne jaru mandu'ápe ñe'Ēepykuaa ko'ağagua pyenda peteĩva: oñepysyrõ opaite ñe'Ē oikove ha ojeporuháicha pojoapy peteĩchapa ovalévaramo, joja ojehechaukáva opavave hekokatu, ijae ha ipokatu rehe mayma tapicha ñañeapytu'ũjerávo opa hendáicha ha jajekóvo hesekuéra ñañomomandu ha jaikove hañua ojoapytépe.

Ñe'Ēnguéra niko napeteĩchai hetepýpe, jaikuaaháicha. Jajesarekóramo hetepykuéra rehe,

jahechakuaáta opavave oikoeha ojehegui. Tembiacharã jareko peteĩ ñe'ê Papúa Nueva Guinea-pegua, *rotokas*, sa'i ñe'êpu oguerékova: 6 pundie ha 5 pu'áente oguereko, ha henondépekatu jahecha *engamaní*, *joisana* rehegua, ojeporúva Botsuana ha Namibia-pe, herakuã guasúva hetaiterei ñe'êpu oguereko rupi: 47 pundie, 78 *click* ha 20 pu'ae. Oĩ ñe'ê ndoguerekóiva káso ha umi oguerékova 15 hamba'e (finés), 16 (*euskera*) térã 26 (*húngaro*). Ko ára peve, aipóramo, ndojehuí gueteri tembiapokue ohechakáva oĩha ñe'ê hypy ha hypy'üvéva ambuekuégui. Opaite ñe'ê oñemohenda oikovévo mamo ojeporuhápe ha iñe'êharakuéra ojevalekuaávo hesekuéra oikove haña ojoapytépe. Umíva kuápe tekotevéne ojehechakuaa yvypóra ha ñe'ê rekove mba'eveichavéramo ndojojái ha na'iñe'êpeteĩriha, tekove joavy ha ñe'êita hína umi imbarete ha ojehechameméva ko'êreire.

Ñe'êita —ha avei ñe'êmokõi— niko hína mba'e oporohesaguerahavéva ñe'êpykuaa kuápe. Heta hendáicha oñehesa'yjo, *psicolingüística* ha *neurolingüística*¹ guive, ha, vokóikema, *sociolingüística* ha *lingüística aplicada* resa guive ñane'interesáva kóva ko tembiapópe guarã.

Oñeñe'ëramo ñe'êita, tekoaty ha *estado* rehe, marandu ojeguerekóva

1 Umi tembikuaa rapereka ñe'ê ha mba'ekuaa jejapyhy rehegua ipyahuvéva ohechauka vaicha ñe'ê peteĩ tapicha oikuaáva oñepyrũha oñemongu'e upe tapicha oñe'ê, omoñe'ê jehaipyre, ohaí térã ohendúramo, ha ndaha'ei sy ñe'ê año opokóva ñe'ê mokõiha rehe, mokõive opoko uvei ojehe. Ko'áña rupi oñehesa'yjoitemi mba'épa ojuhupahína tapicha oiporukuaáva mokõi ñe'ê akãme ha upéicha avei umi heta ñe'ê oikuaáva rehe; umíva rehe avei noñeimembái peteĩ ñe'ême (mba'éichapa ojoapypa umi sistema ñe'ê rehegua tapicha iñe'êmokõi ha iñe'êhetáva akãme; moñitépa otytyihína umi tapicha iñe'êmokõi ha iñe'êpeteíva apytu'ũme; mba'e iporāvapa oikuave'ekuaa ñe'êmokõi térã ñe'êheta ojekuaapy haña mba'e pyahu hamba'e. (cfr. Costa 2017).

ohechauka umi 6500 térã 7000 ñe'ê oikovéva ko yvy ape ári apytégui -7171 ñe'ê oñembyaty umi aranduka vusu ñe'ênguéra yvy ape arigua, *Ethnologue: Languages of the World* (Eberhard, D. M., Simons, G. F. y Ch. D. Fennig 2022)-, ojegueroayvu 194 *estado*-tetãme, ojejesarekótaramo umi tetã hekovesásóva omboajéva ONU. Nueva Guinea hína upe tetã hetaitereive ñe'ê ojeporuhápe, jepevéramo hetave ojejuhu umíva apytégui 1000 tapicha rupinte oikuaáva. Hapykuéri ojejuhu Indonesia, Nigeria ha India (cfr. Tabla 1). Añetehápe niko 96% ñe'ê oikovéva ko yvy ape ári oiporu 3% tapichakuérante yvy ipuku ha ipekue javeve (cfr. Nettle ha Romaine, 2000; Hagège, 2002 [2000], hamba'e.)

Marandu renda 1

Estado ha ñe'ê hetakue

Estado	Ñe'ê hetakue
Papúa Nueva Guinea	823
Indonesia	726
Nigeria	505
India	387
México	288
Camerún	279
Australia	235
Congo	218
China	201
Brasil	192

Jesarekorã. Eberhard, D. M., Simons, G. F. y Fennig, CH. D. (Eds.) (2022). *Ethnologue: Languages of the World*. Twenty-fifth edition. Dallas, Texas: SIL International <http://www.ethnologue.com>

Ko'ápe ojehechakuaa ñe'êmiẽma oikoveha oñondive heta tetã ha regiõme mba'eve'yrguáicha ko yvy ape ári, ha oñeñe'ëvo hesekuéra, oje'ekuaa ñe'êmokõi ha ñe'êita oñemopyenda ha heta *estado* oykekoha imbaretévo hikuái. Ojejapyhývo ñe'ê teéramo *alemán*,

francés, italiano ha *retorromance* Suiza-pe; *inglés afrikáans, xhosa, zulú, sesoto, sesoto sa leboa, tsonga, ndebele del sur, suazi, venda, setsuana* Sudáfrica-pe; *castellano* ha *guarani* Paraguái-pe hamba'e ohechauka upeichaha, katu hetaiterei regiõme ko yvy ape ári ñe'ẽ rape'apo *de iure* (oñemoañetéva léi rupive) noñemboguatái hekópe tetãygua apytépe ha heta *estado* noipytyvõséi gueteri oñemoherakuã ha oñemombaretévo ñe'ẽnguéra yvotyty. Ndajapytamo'ãi ñahesa'ỹjo ñe'ẽita ñeñangareko hypy'ũetéva opa ñe'ẽ ojeporuhápe, katu tekotevẽne oje'e 250 ñe'ẽ año rehente oñangareko ha omboajeha umi *estado*.

Jepevéramo ko'áña rupi pokãma ojejuhu ñe'ẽpykuua kokuépe ohecháva ñe'ẽitaapañuáiramo, ha ogueroviáva ñe'ẽ heta ohapejokoha tapichakuéra osẽvo iguatágui hekohápe, *sociolingüística* ha ñe'ẽ rape'apo ohechauka mba'éichapa ndojehechakuapái gueteri ñe'ẽnguéra reko heta tetãme ha noñemoañeteséi gueteri tapicha imbovyvéva derecho ñe'ẽ rehegua; ko'ã mba'e apañuái guasu gueteri oñeimo'ã rehe ñe'ẽheta omoingekuaaha tesaparápe aipo 'tetã' joaju, ha ohechauka rehe hatã gueteriha tembiguerovia yma sa'ary XVIII-pe guare, ombojoajúva oñondive ñe'ẽ, tetã ha *estado*.

Tembiecharãramo, Nigeria-pe, tetã hetaitekoe iñe'ẽ ha hetaiterei tapicha oikohápe África²-pe, ogueroko 500 rasa ñe'ẽ (250 *etnia*); upevére, inglés³añõnte ojejapyhy tetã ñe'ẽ teéramo ha ha'énte avei ojeporúva tetã remimoĩmby ha *estado*-pe. Katu hetaitereive tapicha upe tetãmegua oiporu ha

oikove ypykuéra ñe'ẽ upepeguávape; añetehápe, ñe'ẽ ojeporuvéva ojeikove hağua upe tetãme hína *hausa, yoruba* térã *igbo*, tetã ñe'ẽ oiporúva 50 millón rasa tapicha⁴. Ko'ã tetã, ndoguata guasúiva *occidente* pypore rehe, tahe'e oñemongu'e, oñakãrapu'ã ha ñe'ẽme, imbarete ñe'ẽita oikovekuaavéva ojoykére, hetaiterei tapicha oiporu rehe hekovépe hogaygua ñe'ẽ. Upéicha rupi, heta tapicha oiporukuaa mokõi térã heta ñe'ẽ (cfr. Amorós ha Monteagudo kuatiahaipyrépe). Jajepy'amongetami ko'áña rupi hetaiterei tapicha oiporukuaáva umi ñe'ẽ oñemombaretevéva yvy ape ári, *inglés* oiporukuaaha mokõi ha heta ñe'ẽ, ha'ekuéra ñe'ẽhára ojekuaáva *outer* o *expanding circle* (*Pakistan, Indian, Singaporean, Nigerian English*) (cfr. techapyrãramo, Kachru 1982), péva he'ise oiporuha ñe'ẽ mokõiha térã pytagua ñe'ẽramo, ha oikuaa ha oiporu ambue ñe'ẽ. *Sociolingüística*, ñe'ẽpykuua, avarekokuua ha *lingüística aplicada* ohechakuua, ohakã'i'õ ha omoha'ãngahai mba'éichapa ojeroguata ko'ã ñe'ẽ hetaitereive jeikove oñondive.

2. Ñe'ẽita: ojehechauka ha ojehecha háicha

Japytáramo, tenondetevoi, ñañomongeta'imi ñe'ẽmokõi rehe, ja'ekuaa tuicha háicha kóva rehe oje'eha katupyry ojejukeróva ojeporu hağua mokõi ñe'ẽ (Baker 1993), ta'eve ha katupyry mbeguekatúpe oñemopyendáva, jepevéramo heta ñe'ẽpykuaahára tenondeve oikeva'ekue ohesa'ỹjo oñe'ẽ hese tapicha oikuaáva mokõi ñe'ẽ hogapygua ñe'ẽicha "A

2 "Umi 54 tetã África pegua, 27 oiporu Europa ñe'ẽ iñe'ẽ teéramo, katu 18 ogueroko pete'iva Europa ñe'ẽnte jepe iñe'ẽ teéramo, y 9 tetã katu ndoiporúgui Europa ñe'ẽ péicha." (Barbosa Da Silva, 2011).

3 Inglés ha'e gueteri ko tetã ñe'ẽ tee, ko tetã osẽ rehe Gran Bretaña pogu'ỹgui 1960-pe ae; katu oiporu mbovyymi tapichánte tavusuhápe ha umi iviru hetáva.

4 Umi ñe'ẽ ojeporuvéva Negeria-pe osẽ África ñe'ẽ tuichavéva mátagui; familia níger-congo, ha'éva yoruba ha igbo, familia afroasiática, hausa ñe'ẽ ha familia nilosahariana, kanuri ñe'ẽ. Hausa oiporu amo 20% tetãygua rupi; yoruba katu amo 18% ha igbo, 15% rupi. Ndaipóri ñe'ẽ oiporúva 50% tapicha upe tetãmegua.

native like control of two languages” (Bloomfield 1933: 56). Ñe'ẽpykuaahára Weinreich oñe'ẽ hese ha ombovevuive umi tenondeguágui. Ichupe ñe'ẽmokõi hína “the practice of alternatively using two languages” (1953: 1), taha'e peteĩ tapicha térã tapicha aty. Weinreich aranduka kakuaaite *Languages in contact* (1953, *sociología del lenguaje* oguerojeráva Fishman (1971) ha *etnografía del habla*, omoheñóiva Gumperz y Hymes (1972) reheae niko oñemopyenda añetete ñe'ẽmokõi ñehesa'ỹjo, upéichante ñe'ẽporuavy, ha ñe'ẽ ñembojojopyru (oñeñepyrũ oñembojoavy ojuehegui ñe'ẽmokõi peteĩ tapichápe ha tapicha atýpe; ñe'ẽmokõi *aditivo*; *sustractivo*; tapicha omosáva mokõi ñe'ẽ; *bilingüismo compuesto* térã *coordinado*) hamba'e. (cfr. Appel y Muysken 1989; Romaine 1994).

Ñe'ẽita rehe oñeñe'ẽramo katu ojepoko katupyry ojeguerekóva ojeporúvo heta ñe'ẽ. Ñe'ẽmokõicha avei, ikatu oje'e hese ojehuha opa hendápe, ha heta térã michĩháicha, ojejuhuha avei tapicha iñe'ẽhetáva, jahechakuaáramo, jepeverõ heta tapicha oiporukuaa peteĩ ñe'ẽ añónte, -sa'íko ojejuhu tapicha oikuaáva peteĩ ñe'ẽ añónte-, maymave ñandekatupyry jaikuaávo ambueichagua ñe'ẽ. Ko'ã mba'e avei oike ñe'ẽita jekuaápe. Aipóramo, maymave yvypóra jaikuaapyhykuaaite ñe'ẽ pyahu. Añetehápe, umi 1.5 millón rupi mitã ojejuhúva mbo'ehaópe oikehína ko'áva apytépe.

Heta ary ohasa rire, ojehechakuaa tekotevẽha ojejesareko ha ojehecha ambue henda guivo ha ambue hendáicha mba'e hypy'üeteva ñe'ẽmokõi ha ñe'ẽita, ojejesarekóvo katupyry ha ojeporúvo opa hendáicha ha opa hendápe. Upéva ári, ojekuaáva *repertorio/conocimiento/competencia multilingüe'* (Cook & Wei 2016; De Houwer & Ortega eds. 2018) oporogueraha ojehechávo

ambue hendáicha ko'ã mba'e, anivéma ojejesarekoiterei upe mba'e rehe, ha tojejesareko umi ñe'ẽ ojeporuháicha tapichakuéra apytépe rehe, ha anivéma ojehecha ñe'ẽnguéra peteĩchapaha, *abstracto-ramo*, ojeporukuaaitéva ha tekotevẽva oñehakã'i'ó haña ñe'ẽ retepy ha ñe'ẽtekuuaa, katu ojepyta haña ojehepykuereka ñe'ẽ rekove tapichakuéra opytépe, ojerure haguéicha Meillet (1921). Upéicha rupi, *sociolingüística* ha *lingüística aplicada*-pe oñeñe'ëve *languaging* (Lüdi y Py 2012), *translanguaging* (Canagarajah 2012; García 2009), *multi/polylanguaging* (Jorgensen et al. 2016) rehe, ojesarekovéva peteĩ ñe'ẽ oiporuambue háicha tapichakuéra, ha mba'éichapa ojevale hesekuéra, he'isevahína, umi *estilo*, *registro* ha pojoapy ñe'ẽ rehegua ojekoha hikuái hekovépe oñe'ẽvo ha oikuaakávo he'iseva. Ojehecháramo ñe'ẽ pojoapy oñemongu'ekatuívaramo ha ojekuaávo mba'erãpa ojeporu (García Marcos 2015: 50), ojejetyvyrohína ñe'ẽ ojehecha na'iñambuévaramo, oku'e'ỹvaramo ojehecha háicha *estructuralismo* resa guive.

2.1 Ñe'ẽmbojopara ha jeporu heta hendáicha: Iñambue háicha ñe'ẽita **sociolingüística** ha **lingüística aplicada** guive

Ramo guive niko noñemoneĩvéima tapicha oñe'ẽ ypyva'ekue peteĩ ñe'ẽ (*the native speaker bias*) techapyrãramo ojekuaara'ã haña tapicha oiporukuaáva mokõi ñe'ẽ katupyrykue térã katu umi oikuaapyhýva mokõi ñe'ẽha térã pytaygua ñe'ẽ. Yma 1992-pema Vivian Cook he'i ojejavykuaaha ojejapyhýramo tapicha peteĩ ñe'ẽnte oikuaáva oje'éramo hese ha'eha upe oiporu porã añeteva peteĩ ñe'ẽ, ha tapicha oikuaapyhýva ñe'ẽ mokõihákatu máramo ndaikatuiha ha'eve añete ipype, ojejapyhýramo iñe'ẽ peteĩvape techapyrãramo.

(Cook 1992). Ramovékatu, Sorace (2011), Ortega (2016) térã Cook & Wei (eds.) (2016), heta tapicha apytépe, okaguai mba'éichapa ñe'ẽ peteĩ imbarete ogehapykuererekáramo ñe'ẽ jekuaapyhy, ogehapykuerereka háicha mitã iñe'ẽpeteĩvape ojeporu rehe techapyrãramo mba'éichapa ojekuaapyhy ñe'ẽ, mokõi ñe'ẽ jekuaapyhy katu ojejapyhy káso *especial*-ramo, jepevéramo añetehápe ndaha'úi upéichava⁵.

Tapicha heta ñe'ẽ oikuaáva niko ambue hendáicha ikatupyry ñe'ẽ jeporúpe, umi iñe'ẽpeteĩva renondépe, ikatupyryheta, "the knowledge of more than one language in the same mind", he'iháicha Cook (1992). Cook (1992), Grosjean (1982, 2008), Bialystok (2009), Cook & Wei (eds.) (2016), hamba'e, ohechauka mba'éichapa umi tapicha iñe'ẽmokõi ha iñe'ẽhetáva ikatupyry ha ndaikatúi oñembohovake ichupekuéra umi peteĩ ñe'ẽnte oikuaáva ndive. Máva iñe'ẽhetáva oiporu pojoapy oguenohéva opaite ñe'ẽ oikuaávagui ha ndoiporúi umi ñe'ẽ peteĩ mba'erãnte, opaite tendápe ha opaite tapicha ndive. Ojehauka hekópe porã umi tapicha oiporúva mokõi térã heta ñe'ẽ ndaha'eiha *variable categórica*, ha'e uveiha *continua*, *gradual* ha *difusa*.⁶

5 Ñapensamína, techapyrãramo, ojejueroviáva ñe'ẽjeporu oñemoneíva rehe. Ko'áva oñemboguata haña oñemba'apova'ekue tapicha oiporúva ñe'ẽ hogapypegua ndive, ha, memenunga, iñe'ẽpeteĩ ha oñemoarandupyréva ndive, ikatupyrykue ojejapyhýva techapyrã variable categórica-ramo, ha péve ohechauka noñemboguataí hague hekópe umi jeporekapy.

6 Tembikuaa rapykuerereka ipyahuvéva, umi ojavova'ekue Bice ha Kroll (2019), ohesa'yjohína oykekokuáva tapicha iñe'ẽpeteĩ ha iñe'ẽhetávape hekohápe ha ohechauka umi tenda heta ñe'ẽ ojejueruhápe tapichakuéra ohendumeme rupi heta ñe'ẽ, ikatuha ouporã ichupekuéra ha oipytyvõ oikuaapy pya'évévo ambue ñe'ẽ.

A multilingual speaker needs to speak different languages for different functions and cannot possibly have the idealized native speaker of each of their languages as a point of reference. A multilingual learner has a life trajectory and has acquired linguistic and semiotic resources when using different languages (Gorter & Cenoz 2015)

Upe *Douglas Fir Group* (ojejuhuhápe ñe'ẽpykuahára Larsen-Freeman, Ellis, Aitkinson, Duff, Byrnes, Hult, Ortega, Cenoz, Gorter ichagua ha ambueve.), ohechakuaávo ñe'ẽ maymáva hypy'ũ ha hypyha, oipyaha hikuái jehaipy oikuaaukahápe hemiandu, upe 2016-pe, ha oikuaauka hikuái tuicha mba'eha ojejesareko mamó ojekuaapyhytahápe ñe'ẽ mokõiha, ñemongu'e ojekuaapyhyhápe "how to negotiate social and linguistic action in the face of minimal common ground and maximal semiotic demands" (p. 23), oñemoñhápe hikuái ñe'ẽ rekove oñemoañeteha tembikuaa ha ijeporu tapichakuéra apytépe ári. Péicha ha'ekuéra, ja'eporáséramo oiguyru tape ogueroikehápe heta arandupy, oñemoambuehápe *lingüística aplicada* ha *sociolingüística* rembihecha iñe'ẽpeteĩva oñemochich'ietévagui ha ohasa tapicha ho'ó ha huguýva oikuaapyhýva ñe'ẽ mokõihápe.

Ha katu, peteĩteĩ tapicha javeve, ñe'ẽita tuicha mba'e tekoatýpe ñuarã umi tapicha iñe'ẽhetáva oikuaa ha oiporu rupi ñe'ẽ ojokupytykuévo hapichakuéra ndive peteĩ tendápe. Ikatu ñañe'ẽ hetaiteve mba'e rehe ha ñe'ẽita retakue rehe (ñe'ẽita peteĩ tapicha rehegua ha tapicha atypegua; ñe'ẽita aty háicha ha ndaha'éiva peteĩteĩ tapicha rehegua hamba'e. *cfr.* Edwards 1995)

Ojehecháramo ñe'ẽ pojoapy oñemba'ekuaauka haña'aramo (*metáfora de language as a resource*) oñeñe'ẽvo umi *repertorio* oguerékóva ñe'ẽ poruharakuéra, *repertorio* oñemoambuekatui ha heta ñe'ẽ

ojeporuhápe opavave nunga ava'atýpe ko yvy ape ári (cfr. Androutsopoulos 2015) ikatu ohechauka mba'éichapa heta hendáicha ojekuaapyhy ha ojekuaaha ñe'e ha péicha ojeheja tapykuévo tembiguerovia aipo ñe'ẽpeteĩha hína upe tape tee.

Ko'ã mba'e ndive, ha ojopógui ñe'ẽmokõi ha ñe'ẽita ndive, ojejuhu ñe'ẽjopara, ñe'ẽmbojopyru ha ñembojehe'a ojeporuhápe mokõi térã heta ñe'ẽ, ojekuaaha rehe umi ñe'ẽ oikeha ojokuápe, oiporuka ha ombohasaha ojehe ha ojupe hetepy ha ñe'ẽ, ha umi *repertorio* ojeporúva heta ñe'ẽ ojojuhápe yvy tuichakue javeve. Ko'ápe tekotevẽne oje'e ñe'ẽñembojopara ha ñembojehe'a ojehechavaihague ymaite guive ha oñemboyketevoíkatu ojegueroviágui aipo ñe'ẽ oñemopeteĩte va'erãha (Milroy y Milroy 1985; Piller 2015), ha upévore oñepensávami ñe'ẽ oñembohetepe peteĩmbyrénte, ojeporúva umi tenda ikatehápe, ha, ko'ýte jehaipýpe, ha'ehahína upe teetéva. Ko tembigueroviakuégui, peteĩ ñe'ẽ ojeporuháicha ha oikovéva ndoguatáiva mbojojaha ha jehaipy rekópe, ambue hendáicha ojeporuháicha, oje'e hese ichi'ĩ ha ipererĩha, hetepy pyka'íha hamba'e ndojeporuí rehe umi mbojojaha he'iháicha. Katu ndaupeichavera hína: opaite hendáicha ha *repertorio* ojeporuháicha ñe'ẽ iñe'ẽtekuaa ha ojerojera upéva ñe'ẽ rekópe, jepevéramo ndojeporuí he'iháicha mbojojahakuéra. Upéichante avei oiko oñembojopara ha oñembojehe'áramo ñe'ẽ, ko'ã mba'e ndojehúí péichante; umíva oñemboguata avei umi ñe'ẽ rekotee he'iháicha, oiporuháicha avei umi tapicha iñe'ẽpeteĩva.

Ysaticha hesakã ñe'ẽ ha pojoapy hesegua oñembojehe'aha upe tapicha oiporúva mokõi térã heta ñe'ẽ nomosã rupi peteĩcha umi ñe'ẽ oikuaáva ha upéicha rupi ohasa oiporu umi tenda

oñeñandu porãvehápe, ha upévore ojere ombohasa katui peteĩ ñe'ẽ reko ha retepy ambuépe. Ágã katu jeyvéramo upe tapicha oiporúva mokõi térã heta ñe'ẽ ohasa peteĩ ñe'ẽgui ambuépe ojapose porãgui ha oiporu ñe'ẽ oiporavóva ohechauka rekávo heko tee, oikuaaukaségui, techapyrãramo, jekupyty ha oñemoĩ upe ohendúva ichupe rendápe ha ykére. Jeporekapy *sociolingüística* rehegua ohechauka heta mba'e ojejuha ñe'ẽ poruharakuéra angapy ha ijapytepekuéra rekohápe ogueraháva ichupekuéra ohasávo peteĩ ñe'ẽgui ambuépe, taha'e egueroikévo ojehe ñe'ẽjoaju (*code-switching*), upe ñe'ẽjoaju ryepýpe ombojoajývo ñe'ẽ (*code-mixing*) hamba'e: omoambuévo pe tenda oiporuhápe ñe'ẽ oñeñagnareko térã oñeñangarekokuaa'ỹhápe iporu rehe, mba'e rehepa oñeñe'ẽ, máva máva ojejuhu upe ñomongetápe, oñembopohyise térã ahániri upe oje'éva, oje'e hesakuápe oje'eséva ava mbohapyháramo hamba'e.

Opaichagua jeporekapy ohechauka heta mba'e ojererekova'erãha tesa renondépe oñehakã'í'ohağua mba'érepa ojehasakuaa peteĩ ñe'ẽgui ambuépe: vaicháko umicharã oporomyimeme umi ñe'ẽ omomba'e guasu térã oapo'iháicha ñe'ẽhára, ha upéicha rupi iporuharakuéra ohasa ha ohasa peteĩ ñe'ẽgui ambuépe ndaipóriramo mba'e ojopýva ichupe -ohasa hasave peteĩ ñe'ẽgui ambuépe upe máva ojapomeméva péicha ha upe ava'aty ha'e oñemongu'ehápe-; ha'ete avei omopy'ỹivéva peteĩ ñe'ẽgui jehasa ambuépe umíva ojojogua nungáramo ha umi ñe'ẽ oñehendumeme rehe, ha upe máva oiporúva omosã térã ahániri umi ñe'ẽ oikuaáva hamba'e. Aipóramo, hetaichagua tapicha ohasáva peteĩ ñe'ẽgui ambuépe ojejuhu / ohasa peteĩ ñe'ẽgui ambuépe ha ndoiporukuaái peteĩcha ha heta mba'ekuére, umíva apytépe avei ojejuhu tapciha oikuaa ha omosáva mokõi ñe'ẽ peteĩcha.

Gumperz (1967) hína upe oñe'ëva'ekue upe *code-mixing* térã *code-switching* rehe, oiporuháicha ñe'ë umi tapicha oikuaáva mokõi ñe'ë. Ojoavyetehápe ojuehegui oñe'ëvo ñe'ë ñembojehe'a/ ha peteĩgui ojehasa ambuépe *translanguaging* (Canagarajah 2012) ndaha'úi upe ojeporuháicha; ojejuhu mba'éichapa ojehecha umi ñe'ë. *Sociolingüística* oñemoheñoiva'ekue *posvariacionismo* ha *posestructuralismo* rire oiporuve *translanguaging* térã *polylanguaging*, oñemopyendaha guive ohakã'í'omeméva ñe'ëporuhára ñe'ëita ha ha'e oiporuháicha ko pojoapy.

Upe *translanguaging* heñoí jahechápa oñembojoaju oñemboja'okatui háicha ojejúvo ñe'ëmokõi ha ñe'ëita oñehesa'ÿjo háicha *cognitivism* ha *socioculturalismo* (García y Wei 2014), ha ombohovákevo ñe'ë ojehechaháicha ñe'ëpeteĩ ha ñe'ë jehecha iñambuekuua'ÿvaramo. Heñoiva'ekue ary 90 rupi Gales-pe, ikatu hañuáicha oñemombarete galés ha inglés ñeporombo'e, ha omopyendámi he'ívo ñe'ënguéra joavy jekuaara'ã hasy'íha ha umi ñe'ë oñe'ëha katu hapykuere, oguerosyryryha arandupy ha oñeñangareko hesekuéra temimoĩmbykuéra rupi. Heseekuéra reheae oñemopyenda ojekuaapyhýva heta ñe'ë ha oñehesa'ÿjívó ichupekuéra tuichaháicha. Ojesareko hikuái ñe'ë oiporuháicha umi temimbo'e reko rehe ha ndaha'úi umi ñe'ë retepy rehe año. Ojehechaháicha mba'éichapa ohakã'í'ombo'ehára García y Tupas (2019: 390), ñe'ë ojehecha kóicha “as a dynamic and fluid linguistic repertoire that draws from a unitary system instead of the named languages of nation states”.

Marandu ohakã'í'óva *translanguaging* ojejuhu umi ojekuaáva '*giro multilingüe*' apytépe (May ed. 2014) *sociolingüística* ha *lingüística aplicada*-pe, ha ha'e omoambuepaite ñe'ë ojehechaháicha, oma'ë rupi opa mba'e tembiasa ha ava'aty ombohapéva ñe'ë jeporu;

upéicha rupi oñeñangarekove mba'éichapa oñe'ëvakuéra oñekomunika heta hendáicha ha ojeko avei heta pojoapy rehe, ha ohesa'ÿjo ñe'ë jeporu oñemohenda háicha tapicha aty arandupy rekópe.

2.2 Ñe'ëita ojehechaháicha heta tendápe

Oñe'ëramo Europa rehe, okakuaa tuicha ñe'ëita ojevameme ha heta tapicha ou rehe ambue henda guivo. Consejo de Europa opoko ñe'ëheta jeporukuaa rehe, ha he'í hese “he'iséva katupyry ojeguerekóva jeporu porã ha hekópe heta ñe'ë jepy'amongeta, joavy ha ñe'ëita kuápe” (Consejo de Europa, 2018, p. 18), katu heta ñe'ë ojeporuhápe ko pojoapy tuicha oikoe ojehechávo ñe'ë, *economía* ha *sociopolítico* guive (Bourdieu 1989). Tojjesarekomínte mba'éichapa oñemongy'a, oñemomirí ha oñeñomise tapicha oiporúva umi ñe'ë iporuhára mbovýva, ovapyréva mba'éva térã po ñe'ë hamba'e.

Ko'ápe tekotevéne oje'e ha ojekuaa Europa-pe, maymave iñe'ënguéra ojejapyhýva ñe'ë oñemohetepypeteĩvaramo, añetehápe ojehekavahína oñemombarete umi ñe'ë hekoresaí ha ojeporumemevavoi (*prestige multilingualism* térã *elite multilingualism*); péva he'ise, tojekuaaha tojekuaapyhy umi ñe'ë herakuãguasúva, inglés, castellano, alemán, francés hamba'e. Noñemohapéi oñemoherakuã ha ojekuaapyhývo umi ñe'ë oñemokangyvéva, iñe'ëhárapokáva; ja'eporáséramo, ñe'ëheta tetãygua mba'éva (*grassroots multilingualism*, Han 2013), ñe'ëheta oiporúva umi

*iguyréva he'ími ichupe Jaspers*⁷ (2018). Koichagua ñe'ẽita herakuãmombyrúva, jeyvéramo, oñemboguata temimoĩmby ñepytyvõ ha ñeporombo'e mbo'ehaoháre rupi, ha upéicha rupi oñembo'e ha ojekuaapyhývo umi mbo'ehao rupi oñembohape oñembokatupyryvo oñemoarandúvape ha'eve opáichavo ijeporúpe, ha opytáva hapkyuerépe heta ñe'ẽ, katu ndojehechái oñembojokupytyvaramo, ojehecha uvei ñe'ẽ peteĩ oñembojoajupávaramo, okaguai haguéicha hese Grosjean (1982). Ambue apýpe, koichagua ñe'ẽita rovake, katu ojejuhu heta tenda ha ojehechauka oúva ñe'ẽheta jeporu.

[Many multilinguals] have a tendency to evaluate their language competencies as inadequate. Some criticize their mastery of language skills, others strive their hardest to reach monolingual norms, others still hide their knowledge of their 'weaker' language, and most simply do not perceive themselves as being bilingual even though they use two (or more) languages regularly (Grosjean 2008: 224)

Ñaimenikoñaína ára oñeñorairõhápe heta hendáicha ha henda guivo ojehechaháicha ñe'ẽ, ohechaukáva mba'éichapa ojejapyhy ha moõ gotyopa oipykúi ñe'ẽpykuaa vore maymáva: umi opensávante gueteri ñe'ẽ mba'e ndojoajúiva ha ipeteĩvaramo, ñe'ẽ ayvureívaramo, oĩmínteve, ndojegueraháiva pe gotyo térã amo gotyo, ha péicha rupi ojejapyhy ñe'ẽita ojekuaa ha ojeporuha ha'eño'eño; katu ojejuhu avei umi tembihecha ipyahúva, ombojokupytysevéva ñe'ẽnguéra reko,

7 Fishman (1977) térã Romaine (1989) oñe'ẽva'ekue ñe'ẽmokõi ojekuaapyhýva oñeñemorandu'ỹ rehe, ñe'ẽita jekuaapyhy yvy guivo bottom-up ohasáva umi tapicha iñe'ẽ ha / ýramo tapicha aty michíva ojejopyva'ekue oikuaávo heta ñe'ẽ hekovépe oiko oikoha rupi avave ombo'e'ýre ichupekuéra hekovépe.

ohecháva ñe'ẽita mba'e oku'ekatuíva ha ojerojeravahínaramo (cf. Blommaert 2010).

Oñe'ẽvo ko'ã mba'e rehe, ndaikatúi opyta tesaráipe "Europa-yguakuéra oñe'ẽramo ñe'ẽita oikuaáva peteĩteĩ tapichahaava'atyopytavehahína umi ñe'ẽ oñemopeteĩmbyrévape" (Hüning et al., 2012: VII; che amo ñe'ẽasapyre), péva he'ise, oguerojeraha *sociocognivismo* guive tembiguerovia ñe'ẽ rehegua, ñe'ẽ ojehapyatýva oñemoñe'ẽtekuaa ha oñemomberete rupi ijeporu (cfr. Zimmermann 2008; Amorós-Negre 2014), peteĩ hendáicha oñemohendáva ñe'ẽ reko ha oñepyrúva oñemopyenda oñemoheñói ypy guive umi nación-estado Europa-pe, ha oñembojekóva ñe'ẽ ñembokuatia rehe. Tembiguerovia ojeguerekóva ñe'ẽ rehe, aipóramo, osẽ upéguinte ha iñarandupykuéra kua guive, ha upe *modelo* oñemoheñóiva upépe ndaipóri mba'érepa ojoguávo ojehechaháicha ambue tendápe iñe'ẽ yvotyty teéva (cfr. Makoni & Pennycook 2007). Techapyrãramo, África occidental-pe, mbo'ehára Lüpke (2021) oikuauka mba'éichapa umi Senegal 'ñe'ẽnguéra'⁸ ñe'ẽnguéra, téra ha oñemohenda háicha umi ñe'ẽ oñemoheñói *asentamiento* heta ñe'ẽ ojeporuhápe Europa ombopoguy rire ichupekuéra, oñembohéra háicha umi 'ñe'ẽ' ohechaukahápe mavapahína umi oporombopoguy ha omoheñoiva'ekue umi *asentamiento*, ojuhaháicha heta kásope umi *criollo* ndive.

Upéicha, Casamance-pe okaháre, yvývo Senegal-gui, Lüpke & Storch (2013) ohechauka umi tetãygua heta ñe'ẽ oikuaaha, oiporuha ojojaveve umi

8 Senegal-pe oiko amo 14 millón tapicha rupi, ha opavave nunga oikuaa ñe'ẽ ojeporuvéva upépe, wolof, ñe'ẽ ojeporukatuíva upépe, jepevéramo etnia mba'e ha hekokuéra rechaukaha oiporukuaáva 40% rupi ijapytepekuéra. Upe tetã ñe'ẽ tee hína francés, colonia rembiporukue, katu oiporúva mbovymí tetãygua, amo 10% rupi añónte.

joola and bainounk ñe'ẽ⁹, ko'ýte (joola kujireray joola egimaa térã banjal, bainounk gubëeher), jepevéramo upe bainounk gujaher hína upe ojekuaavéva upe regiõme. Avei ojeporu mandinga, mandé ñe'ẽ ojeporúva *lingua franca* ramo upe sónape, wolof javeve, ojejapyhýva tetã ñe'ẽramo, joola foñ ha francés, kóva añoiete ñe'ẽ tee, 2 criollo osêva portugués-gui javeve (cfr. Lüpke 2016).

Opa ko'ã mba'ére, ñañangarekova'erã ani ñapensa ñe'ẽita ojehuha ko'áãa rupi año ha umi táva guasuhápente, tapichakuéra ovameme ha ou heta rehe oiko upe rupi, ko globalización kuápe, ko'ýte umi regiõ oñakãrapu'ãvévape. Naiporãi jarovia oñha tapicha aty oñakãrapu'ãvéva ha ichi'ĩvéramo ha ohejáva tapikuépa opa mba'e hekorasaha, ikatúva oporombyesarái ñe'ẽita, jepevéramo nda'aréi guive oñemongu'eveha, ndaha'eiha ojejúva *modernidad tardía* reheae; ojechava'erã uvei katuínte ojejuhague taha'e Europa rekovépe (ko'ýte oñemoheñói mboyve *ilustración* ha *estado-nación*), ha avei ambue tetã rehe, oike'ỹva *occidente*-pe, tekohapy ha tenda yma guive ojeporuhápe umi ñe'ẽ ayvúpente.

3. Ñe'ẽpaha

Umi kuatia rogue oñemoñe'ẽva'ekuépe ojehechauka ñe'ẽheta ha ñe'ẽita ojehumemeha heta hendáicha, opa tendápe ha mayma tapicha apytépe. Upéichante avei tembikuaa rapereka *sociolingüística* ha *lingüística aplicada* guive oñembopy ha oñembopyrusuhae ojejúvo nda'aretéi guive heta *geografía*, *geopolítica* ha *socioeconomía* resa guive jahechápa ohesa'ỹjo ha ohakã'í'o mba'éichapa

hetaite ñe'ẽ ojejuhu ha ojeporu opa hendápe. Umi arandupýpe niko ramove guive ojehecha oykekoha opaite ñe'ẽ, oñembojevuy potávo umi ñe'ẽ ha iporuharakuérape ojepeva'ekue ichuguikuéra, jahechápa oñeñe'ẽ, oñemba'eguerovia ha oñeñemongu'évo tojehecha maymave ñe'ẽme, tojegueroike ichupekuéra, ha anivéma umi imbaretévape año, ikatu hañuáicha ñe'ẽita ha arandupyeta tojehecha ha tojehyvykoive yvy ape tuichakue javeve.

Ko'ã mba'e rehe oñeñe'ẽvo, tekotevéne umi ñe'ẽporuharakueraite oguerojera pa'ũ oñuahẽhápe oñeñe'ẽme mba'éichapa ogueroayvúta iñe'ẽnguéra, oiporúvo opavave ipojoapy, tove ha'ekueraité tombohape ha toñangareko ko'ã hi'ánga poty rehe. Ore ñe'ẽpykuaahára pópe opyta roikuaaukávo ndaha'eiha umi ñe'ẽ ojeporúva térã ñe'ẽ jeroguata ijehegui umi omonéi térã ombotovéva ñe'ẽ jeporu péicha ýramo amoichagua. Ko yvy ape rehe niko ojejuhu ñe'ẽta oñemboajéva, tuicha ipokatúva umi iguyréva ñe'ẽita renondépe; ko'ã mba'e ojeju ndaha'etí oĩ rehe iñe'ẽ ipokatu térã imbaretévape, ko'áva ou okáguivo, *sociopolítica* ha *economía* pokatu rupi. Heta tape gueteri ojeipykuiva'erã ñe'ẽheta ha ojeporuháicha oñemboaje hañua ñe'ẽporuharakuéra rekovépe ko yvy ári.

9 Joola ha bainounk niko hína ñe'ẽ ombyatýva amo pakõi rasa rupipe, joola kásope, ha 5 rupi bainounk rehe oñeñe'ẽramo; ko'áva hína ñe'ẽ ojeporúvo noñokũmbýiva ha oikovévo oñondive katu oikememe ojopype.

Arandukaporupyre

- AMORÓS-NEGRE, Carla (2014). *Las lenguas en la sociedad*. Madrid: Síntesis.
- AMORÓS-NEGRE, Carla y MONTEAGUDO, Henrique (en prensa). «La divulgación de lenguas minoritarias». En Marqueta Gracia, B. y F. López García (Eds.), *La divulgación lingüística*.
- ANDROUTSOPOULOS, Jannis (2015). «Networked multilingualism: Some language practices on Facebook and their implications», *International Journal of Bilingualism*, 19, pp. 185–205.
- APPEL, René y MUYSKEN, Peter (1987). *Language Contact and Bilingualism*. G.B: Edward Arnold.
- BAKER, Colin (1993). *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BARBOSA DA SILVA, Daniela (2011). «Política lingüística en África: Del pasado colonial al futuro global», *Estudios de Asia y África* [en línea], 46 (1).
- BIALYSTOK, Ellen (2009). «Bilingualism: the good, the bad, and the indifferent», *Language and Cognition*, 12, pp. 3-11.
- BICE, Kinsey y KROLL, Judith (2019). «English only? Monolinguals in linguistically diverse contexts have an edge in language learning», *Brain & Language*, 196: p. 104644.
- BLOMMAERT, Jan (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOOMFIELD, Leonard (1933). *Language*. New York: Henry Holt.
- BOURDIEU, Pierre (1989). «Social space and symbolic power», *Sociological Theory*, 7, pp. 14-25.
- CANAGARAJAH, Suresh (2012). *Translingual Practice: Global Englishes and Cosmopolitan Relations*. New York & London: Routledge.
- CONSEJO DE EUROPA (2020). *Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación. Volumen complementario*. Estrasburgo: Servicio de publicaciones del Consejo de Europa, www.coe.int/lang-cefr.
- COOK, Vivian J. (1992). «Evidence for multicompetence», *Language Learning*, 42, pp. 557–591.
- COOK, Vivian J. y WEI, Li (Eds.) (2016). *The Cambridge Handbook of Linguistic Multi-Competence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSTA, Albert (2017). *El cerebro bilingüe. La neurociencia del lenguaje*. Barcelona: Debate.
- DE HOUWER, Annick y ORTEGA, Lourdes (Eds.) (2018). *The Cambridge Handbook of Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DOUGLAS FIR GROUP (2016). «A transdisciplinary framework for SLA in a multilingual world», *Modern Language Journal*, 100, pp. 19–47.
- EBERHARD, David M., SIMONS, Gary F. y Charles. D. FENNIG (2022) *Ethnologue: Languages of the World*. Twenty-fifth edition. Dallas, Texas: SIL International.
- EDWARDS, John (1995). *Multilingualism*. London: Penguin.
- FISHMAN, Joshua A. (1971) *Sociolinguistique*. París: Labor.
- FISHMAN, Joshua A. (1977). «The social science perspective». En Fishman, J. (Ed.), *Bilingual education: Current perspectives*. Vol 1: Social science. Arlington: Center for Applied Linguistics, pp.14-62.
- GARCÍA, Ofelia (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- GARCÍA MARCOS, Francisco (2015). *Sociolingüística*. Madrid: Síntesis.
- GARCÍA, Ofelia & TUPAS, Ruanni (2018). «Doing and undoing bilingualism in education». En De Houwer, A. y L.

- Ortega (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 390–407.
- GARCÍA, Ofelia & WEI, Li (2014). *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. New York: Palgrave Macmillan.
- GORTER, Durk & CENOZ, Jasone (2015). «Translanguaging and Linguistic Landscapes», *Linguistic Landscape*, 1 (1/2), pp. 54–74.
- GROSJEAN, François (1982). *Life with Two Languages*. Harvard: Harvard University Press.
- GROSJEAN, François (2008). *Studying bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- GUMPERZ, John J. (1967). «On the Linguistic Markers of Bilingual Communication», *Journal of Social Issues*, 23 (2), pp. 48-57.
- GUMPERZ, John J. y HYMES, Dell (1972). *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- HAGÈGE, Claude (2000). *No a la muerte de las lenguas*. Barcelona: Paidós, 2002.
- HAN, Huamei (2013). «Individual grassroots multilingualism in Africa Town in Guangzhou: The role of states in globalization», *International Multilingual Research Journal*, 7, pp. 83–97.
- HAUGEN, Einar (1971). «The Implementation of Corpus Planning. Theory and Practice». En Cobarrubias, J. y J. A. Fishman (Eds.), *Progress in Language Planning: International Perspectives*. Berlin/New York: Mouton, pp. 269–289.
- HÜNING, Matthias, VOGL, Ulrike y MOLINER Olivier (Eds.) (2012). *Standard Languages and Multilingualism in European History*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- JASPERS, Jürgen (2018). «The transformative limits of translanguaging», *Language & Communication*, 58, pp. 1–10.
- JØRGENSEN, Jens Normann, KARREBÆK, Martha Sif, MADSEN, Lian Malai, Janus SPINDLER y J. S. MOLLER (2016). «Polylinguaging in superdiversity». En Arnaut, K., J. Blommaert, B. Rampton & M. Spotti (Eds.), *Language and superdiversity*. New York: Routledge/Taylor & Francis, pp. 137–154.
- KACHRU, Braj B. (1982). *The Other Tongue. English Across Cultures*. Oxford: Pergamon Press.
- KRAUSS, Michael (1992). «The world's languages in crisis», *Language* 68 (1), 4-10.
- LÜDI, Georges y PY, Bernard (2012 [1986]). *Etre bilingue* (4e éd). Bern/Frankfurt: Lang.
- LÜPKE, Friederike y STORCH, Anne (2013). *Repertoires and Choices in African Languages*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- LÜPKE, Friederike (2016). «Uncovering small-scale multilingualism», *Critical Multilingualism Studies*, 4 (2), pp. 35–74.
- LÜPKE, Friederike (2021). «Standardization in Highly Multilingual National Contexts». En Ayres-Bennett, W. y J. Bellamy (eds.), *The Cambridge Handbook of Language Standardization*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 139 – 169.
- MAKONI, Sinfred y PENNYCOOK, Alastair (2007). *Disinventing and Reconstituting Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- MAY, Stephan (Ed.) (2014). *The Multilingual Turn: Implications for SLA, TESOL and Bilingual Education*. New York: Routledge.
- MEILLET, Antoine (1921). *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris: Societé de Linguistique de París.
- MILROY, James y Lesley MILROY (1991 [1985]). *Authority in language. Investigating language prescription & standardization*. London: Routledge.

- NETTLE, Daniel y Suzanne ROMAINE (2000). *Vanishing voices: the extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.
- ORTEGA, Lourdes (2016). «Multi-competence in second language acquisition: Inroads into the mainstream?». En Cook, V. & L. Wei (Eds.). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 50–76.
- PILLER, Ingrid (2015). «Language Ideologies», *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. John Wiley & Sons, <https://doi.org/10.1002/9781118611463.wbielsi140>
- ROMAINE, Suzanne (1994). *Language and Society: An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- ROMAINE, Suzanne (1989). *Bilingualism*. Oxford/New York: Blackwell Publishers.
- SORACE, Antonella (2011). «Cognitive advantages in bilingualism: Is there a bilingual paradox? ». En P. Valore (Ed.), *Multilingualism. Language, Power, and Knowledge*. Pisa: Edistudio. pp. 335-358.
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in Contact*. The Hague: Mouton.
- ZIMMERMANN, Klaus (2008). «La invención de la norma y el estándar para limitar la variación lingüística y su cuestionamiento actual en términos de pluricentrismo (mundo hispánico)». En Erfurt, J. y G. Budach (Eds.), *Standardisation et deséstandardisation/ Le français et le spagnol au XXe siècle/Estandarización y desestandarización. El francés y el español en el siglo XX*. Frankfurt: Peter Lang, pp. 187-207.